

Prilog historijskoj urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do 16. stoljeća

Pokušaj evociranja predodžbe o postanku i razvoju jednog od najstarijih naših naselja u kontinentalnoj Hrvatskoj vrlo je zanimljiv zadatak, iako zbog oskudnih, katkada indirektnih podataka pomalo i nezahvalan. No postojeće dokumentirane povijesne činjenice svakako je potrebno zabilježiti, a poneka naslućivanja i pretpostavke formulirati bez obzira na to hoće li one danas-sutra biti potvrđene ili oborene. Vrijeme, slučajni nalazi, dosada nepoznati dokumenti sigurno će ukazati na neke nove momente razvoja ovog grada, ali kako se danas poznate istine o tome vrlo lako gube i gotovo danomice nestaju ispred naših očiju, pa uskoro možda nećemo biti u stanju da ih sagledamo, neobično je važno da ih fiksiramo. Nagli razvoj gradova, ubrzani tempo suvremenog života oduzimalje suvremenom čovjeku osjećaj i smisao za historijske relacije i sposobnost za doživljavanje starih intimnih gradskih ambijenata.

Kad gledamo plan suvremenog Varaždina, svojom jasnom određenošću upravo nam se nameću tri prastare prometne linije, koje ni sva nastojanja, za historijske vrednote često neosjetljivih komunalaca, nisu mogla potpuno likvidirati. To su tri ceste koje se javljaju u najstarijim pisanim dokumentima Varaždina, tri „viae magnae“ (via vetera, via antiqua, via militum, strata exercitualis).¹ Pojava tih naziva u najstarijim historijskim dokumentima Varaždina od 12. do 15. stoljeća, pa i kasnije, dokaz je da se tu radi još o rimskim prometnicama, koje su uz Dravu kao prometni put nesumnjivo imale svoju neobično važnu funkciju u rimsko doba povezujući — u ovom času samo najuže lokalno gledano — Aquu vivu (Petrijanec), Aquae Iasae (Varaždinske toplice) i Ioviju (Ludbreg). Sigurno je njihova funkcija imala i širi značaj u vrijeme rimske dominacije u ovom kraju, a napose za dravski limes, no mnogo toga trebat će još daljim istraživanjima klasičnih arheologa utvrditi. U tom slučaju ne bi trebalo smetnuti s uma poneke dosada sporadične nalaze² na užem teritoriju grada a ni važnost njegova ključnog prometnog položaja u toku svih minulih historijskih formacija. Konačno, urbanistička slika grada, gledana retrospektivno, pokazuje neke analogije s nizom gradova uz rajnski i dunavski limes³ svojom pravilnom četverokutnom jezgrom i predgrađima, koja se već vrlo rano spominju, a po nekim elementima pomalo podsjećaju na kanabe (canabae) rimskih logora. Moguće je da je ova sličnost slučajna, no misao o tom ne bi trebalo sasvim zabaciti, iako bi istraživanja u tom smislu mogla biti i mučna i dugotrajna, a istraživaču bi nakon mukotrpnog rada mogla uskratiti neke značajnije rezultate.

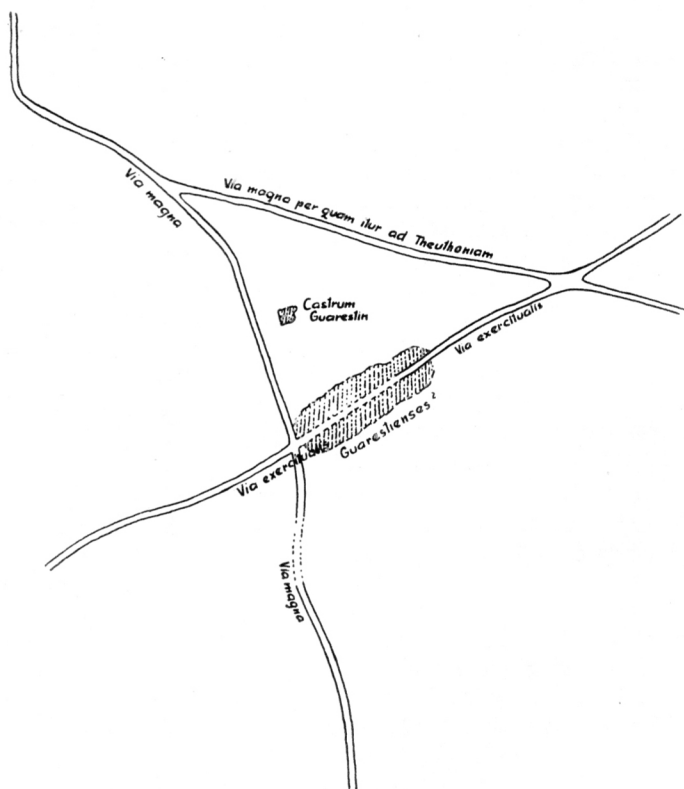
Varaždin se prvi put spominje u jednoj listini iz godine 1181, kojom Bela III dosuđuje Zagrebačkom kaptolu posjed Varaždinske toplice.⁴ U tom se dokumentu govori o varaždinskom županu Beli, koji je u vrijeme vladanja kralja Bele II oteo Kaptolu taj posjed. Ovom se izjavom prvi spomen o Varaždinu indirektno pomiče u doba vlade Bele II Arpadovića, dakle u prvu polovicu 12. stoljeća. Ista listina, govoreći o granicama, spominje i Varaždince. Početkom 12. stoljeća, dakle, postoji castrum comiti na istom mjestu na kojem se u toku više stoljeća, a još i danas, nalazi tvrđava u sjeverozapadnom uglu grada, u

¹ Tanodi, Monumenta civitatis Varasdini, Varaždin 1942.

² Sarkofag Viktorija Quadrata, masa rimskog novca iz svih razdoblja rimske vladavine na ovom teritoriju, brvnara o kojoj još nitko nije rekao konačnu riječ.

³ Rudolf Pörtner, Mit dem Fahrstuhl in die Römerzeit, 1962.

⁴ Smičiklas, Codex diplomaticus, II, str. 176—177.

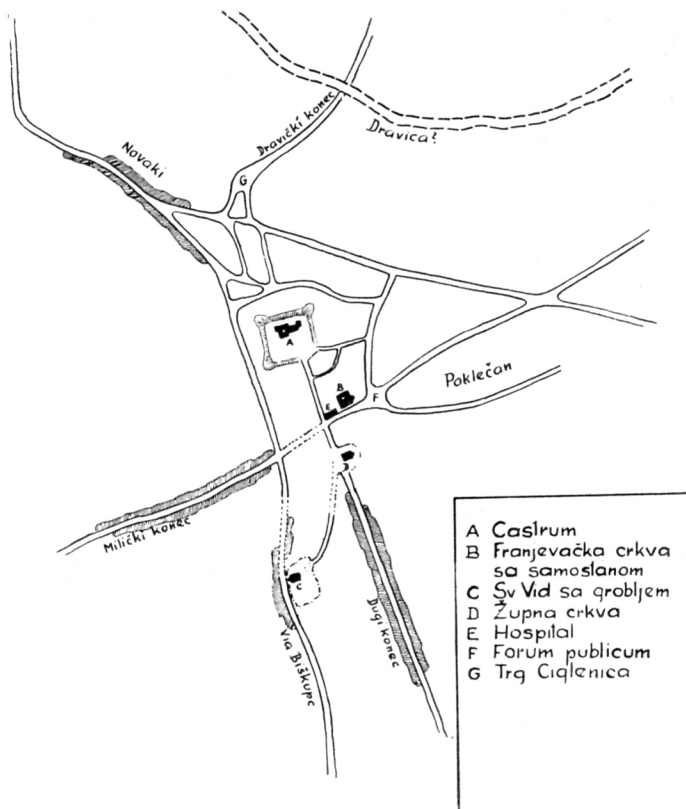
Sl. 1 Varaždin u 12. i 13. st.

križistu već spomenutih rimskih prometnica. Kako je taj castrum izgledao, teško je reći, ali da nije bio drven dokazuju impozantni temelji četverokutne kule, koji, sežući i do 2,50 m u dubinu ispod današnjeg nivoa, imaju u unutrašnjosti s istoka i zapada za 20 cm a s juga i sjevera za 80 cm deblje zidove od današnje kule. Kamen je vezan smjesom u kojoj imaju dravskog pijeska i negašenog vapna, kako su pokazala sondiranja tla uz zidove u vrijeme restauriranja gotičke stražarnice godine 1963. Ako gotičke baldahine s upisanim „dreipassima“ i „vierpassima“ nad lijevom klupom datiramo u 14. stoljeće, onda bi mesnate, izrazito oblo svijene baldahine nad desnom klupom, svakako, morali datirati ranije. Zbog uređivanja te prostorije, koje je moglo započeti u 13. stoljeću, trebalo je preurediti, tj. naprosto izljuštiti debljinu zidova već postojeće kule, kako se to vidi na spomenutim temeljima, pa je vrlo vjerojatno da je u doba gore spomenutih župana, dakle u 12. stoljeću, njihov castrum bio, bar djelomično, od kamena.

Varaždince — Garesdienses — listina spominje samo govoreći o granicama koje se dodiruju s njihovim posjedima, a dalje o samom naselju ne govori ništa do 1209, kada ono postaje kraljevski slobodni grad s vrlo širokim pravima i razgraničenim posjedima, koji na sjever sežu do Drave a na jug do sela Kneginec.⁵ Niz dokumenata iz 13. stoljeća govori o luci, odnosno brodu na Dravi, nazivajući to magnum portum Varasdiensem. Živa trgovina sa Štajerskom i Ugarskom, o čemu govore i pisci onoga vremena, nije tekla samo spomenutim cestama. Roba, a pogotovo drvo lakše se i jednostavnije prevozilo splavima po rijeci. Početkom 13. stoljeća susrećemo i prvi spomen o ecclesiji sancti Ioanis.⁶ To je crkva varaždinskih hospitalaca na mjestu današnje franjevačke

⁵ Tanodi, Monumenta civitatis Varasдини, Varaždin 1942.

⁶ Filić, Franjevci u Varaždinu.

Sl. 2 Varaždin u 15. st.

crkve. Hospitalci, međutim, nestaju iz Varaždina prije polovice 13. stoljeća, a nekoliko godina kasnije, poslije tatarskih provala, franjevci preuzimaju njihov posjed i samostan.⁷ Dolazak Tatara, svakako, nije razlog za odlazak križara iz Varaždina, kako su neki mislili, jer iz listine kralja Bele IV saznajemo⁸ da je varaždinski župan Mihajlo obranio „confinia nostra circa Varosd et Petouiam“ od neprijatelja. Interesantna je, međutim, listina iz 1270. godine, koja spominje dvorjanika Dioniza i njegovu palaču u Varaždinu, što je kupuju sinovi građanina Kureja.⁹ Na kojem je mjestu bila, ne može se, naravno, utvrditi, a mogla je to biti neka romanička kuća od kamena, jer drvenjaru vjerojatno ne bi nazivali palačom.

Za 14. stoljeće nemamo gotovo nikakvih podataka, jer dokumenti redovito govore samo o reambulaciji varaždinskih posjeda, dakle o širem teritoriju s okolnim selima, ne spominjući varoš. O prilikama i životu naselja u užem smislu interesantan je jedini sačuvani zapisnik iz 15. stoljeća,¹⁰ koji, govoreći o sporovima građana, sudnjima i upravnim postupcima onoga vremena, spominje neke lokalitete u gradu, ali ih, na žalost, vrlo rijetko ili nikako poblježe ne locira. Gradski su suci i prisežnici, pa i svi ostali, kada se njihov sugrađanin poimence spomenuo, odmah tačno znali gdje mu se nalazi i kuća i posjed. No tu i tamo nailazimo ipak na dragocjene podatke. Tako 1454. cijela općina jednodušno zaključuje da gradski sudac mora kazniti svakoga tko bi palisade i grabišta gradska uništavao.¹¹ Kako nam kronika grofova Celjskih godine 1446, govoreći o sporu Janka Hunjadija

⁷ Ibidem.

⁸ Smičiklas, Codex diplomaticus, IV, str. 245—247.

⁹ Tanodi, Monumenta civitatis Varasдини, I, Varaždin 1942.

¹⁰ Tanodi—Wissert, Monumenta civitatis Varasдини, II Libri civitatis 1454—1464, 1467—1469, Varaždin 1944.

¹¹ Ibidem.

s obitelji Celjskih,¹² navodi da Hunjadi celjsku tvrđu nije mogao osvojiti, ali je zato popalio varoš jer nije nikako bila utvrđena, jasno je da su Varaždinci, osjetivši neugodne posljedice čestih privatnih ratova pojedinih feudalaca u razdoblju od 1446. do 1454. varoš utvrdili jarcima, nasipima i palisadama. Te se utvrde više puta spominju u zapisnicima, osobito ako ih netko oštećuje ili zagađuje vodu u grabištima. Drava, napose jedan njen rukav tekao je mnogo bliže Varaždinu nego danas, pa nije bilo teško dovesti vodu u varoška grabišta. Na velikoj Dravi ili na toj Dravici imali su mnogi građani i svoje mlinove.¹³ Te su varaždinske utvrde imale i vrata — vjerojatno gornja i donja, zapravo sjeverna i južna, a spominju se u vezi s time Petar portarius, Paulus wratar i Michel Wachtar.

Iste 1454. godine saznajemo¹⁴ da je neka Doroteja, žena Klementova, za svoju dušu a u korist gradnje crkve sv. Nikole poklonila jednu kravu i jednog vola samostanu sv. Ivana Krstitelja u Varaždinu. Da je crkva sv. Nikole zapravo varaždinska župna crkva, vidi se iz drugih zapisa, gdje se govori kako se krivci moraju zaklinjati „in walwis ecclesie sancti Nicolai in Warasd“, a zovu je li čak i *ecclesia cathedralis*. Iz tog zapisa nije jasno je li crkva sv. Nikole tek u gradnji ili se popravlja, no u jednom drugom zapisu, godinu dana kasnije, govori se o prepravkama, pa je najvjerojatnije da je crkva bila odavna u gradnji, kako je u to vrijeme često bio slučaj. Romaničkih građevnih elemenata na njoj danas nema. Na inače baroknoj zgradi sačuvani su samo na sjevernoj strani svetišta gotički kontrafori, a i toranj je u svom donjem dijelu iz tog vremena. Samostan sv. Ivana nalazi se uz crkvu, koja se citira i u dokumentima 13. st. Ni na tim zgradama danas ne susrećemo nijednog romaničkog ni gotičkog oblika.

Uz franjevačku crkvu i samostan nalazi se i varaždinski xenodochium ili, kako ga najčešće zovu, hospital. Tu su se sklanjale stare varaždinske građanke kad bi ostale same bez obitelji. Svaka bi od njih donijela i nešto svog ličnog imetka u hospital a i mnogi su građani u testamentima ostavljali svoje nekretnine ili dio novca u te svrhe. Kada gradska uprava određuje globu, onda se ona plaća „zway Tailll auf die Statt den dritten Tailll zum Spital“. Hospital je tako raspolagao priličnim imanjem i izvan grada, od čega su se pitomice izdržavale: mlinovima, livadama, oranicama pa i vinogradima na nedalekom Varaždin bregu. Upravitelj hospitala — Spitalmeister — u to je doba postolar Hanns.

Iste 1454. godine uz već dvije spomenute crkve prvi se put spominje i *ecclesia sancti Viti*. Ona se nalazi u jugoistočnom predgrađu, koje nazivaju *platea sancti Viti*. To je druga varaždinska župa a u tradiciji je ostao spomen da je ona starija od župne crkve sv. Nikole. Za to, međutim, zasada nema nikakvih pouzdanih dokaza. Crkva je danas barokna, smještena na vrhu lijepog baroknog trga, koji okružuju male građanske prizemnice. Na žalost, u najnovije je vrijeme taj stari intimni ambijent grubo povrijeđen probijanjem nove široke magistrale, koja ga siječe i razbija.

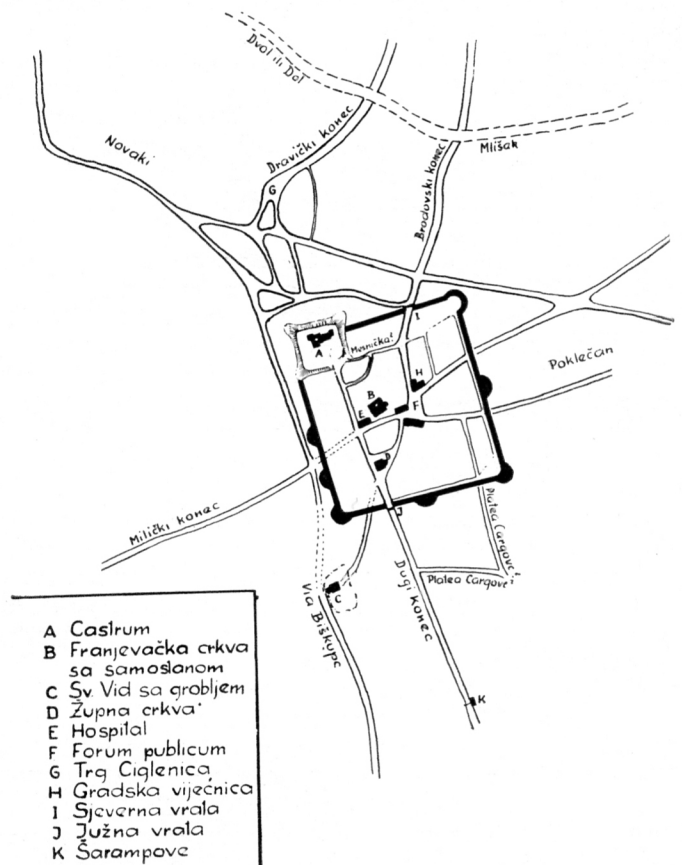
I zapisnik i jedna celjska listina iz 1448.¹⁵ spominju *locus, plateu, odnosno forum Cziglenicze*. Na tom su se mjestu održavali sajmovi. Varaždinski historičar prof. Wissert misli da je taj trg bio sjeverno od Starog grada

¹² *Krones, Die Freien von Saneck, Graz 1883.*

¹³ *Tanodi—Wissert, Monumenta civitatis Varasini, II.*

¹⁴ Svi podaci dalje iz citiranog zapisnika.

¹⁵ *Tanodi, Monumenta civitatis Varasini, Varaždin 1942.*

Sl. 3 Varaždin u 16. st.

na putu prema dravskoj luci. On mu nalazi tragove u danas nepravilno izgrađenom kompleksu kuća sjeverno od Vodnikove ulice. Taj se naziv u 18. stoljeću već pomalo gubi, ali kao toponim koji se vrlo rano pojavljuje morao bi izazvati živ interes arheologa.

Česta je pojava da građani prodaju svoje kuće i posjede ili ih testamentarno ostavljaju članovima obitelji, što se sve daje zapisnički na magistratu potvrditi. Tako mesar Hans ostavlja svojoj braći „ein Hausz in der Statt“. Ovako spomenuta kuća nalazi se u unutarnjem dijelu grada, a suburbia imadu gotovo uvijek svoja imena. Teško je naslutiti jesu li te kuće od drva ili od kamena. Znatno je dio vjerojatno od drva, bar u svom gornjem dijelu, a temelji su od kamena. Međutim, već 1454. a i dalje u toku cijelog zapisnika, koji je vođen nešto više od 10 godina, susrećemo graditelja Nikolu (Nicolaus palmešter, Niclas paumaister), no uvijek u vezi sa sudbenim sporovima ili kupoprodajom posjeda, po čemu se, naravno, o opsegu i karakteru njegove djelatnosti ne može ništa zaključiti. Pored njega jednom je spomenuta i Elizabeta uxor Sigismundi lapicidae. Kako drvenu građu kuća obično obrađuju tesari, može se pretpostaviti da su graditelj Nikola i klesar Sigismund ipak vršili svoj zanat i gradili i po koju kamenu kuću imućnijih varošana.

Od južnih gradskih vrata prema jugu vodi cesta prema Varaždinskim toplicama. Nju zapisnik zove Lange gasse. Tamo kovač Matija ima svoju kovačnicu a neki Augustin tuži „den Warthol in der Langen gassen gessen gen der Toplicz“.

Jedan građanin koji stanuje „in der Fischergassen“ spori se pred gradskim magistratom s ribaricom Paulom, koja mu je možda i susjeda. Tu Ribarsku ulicu ne može-

mo tačno locirati, ali je vjerojatno da je bila u sjevernom predgrađu na putu prema Dravi.

Prekršitelji koje sudac mora kazniti zatvorom zatvaraju se u Purgturm. Je li to neki od tornjeva tvrde? Čudno bi bilo da sudac jednog slobodnog kraljevskog grada, izvršujući osude, zatvara građane u toranj feudalnog grada. Varaždin u svom prastarom grbu, koji mu 1464.¹⁶ Matija Korvin samo nanovo potvrđuje, imade kao glavni simbol toranj — četverouglatu kulu s vratima, prozorima i ugaonim tornjićima uz prsobran na vrhu. Nije vjerojatno da bi gradska općina koja tako ljubomorno čuva svoja prava stavila u svoj grb feudalni toranj sa tvrde. Prema tome, trebalo bi pretpostaviti neki gradski toranj, možda „in foro warosdiense“, na glavnom trgu u srži unutarnjeg dijela grada ili uz jedna gradska vrata. U svakom slučaju, općina plaća ljude iz okolnih sela, koji imadu dužnost „vigilare in turrim Warosd“.

Godine 1460. neki Mikula „dictus Cuckoicz“ stanuje „In platea sew vicu Mesnychky vocati“. U 15. stoljeću u Varaždinu živi i djeluje 15 mesarskih obrtnika, koji su u zapisniku i poimence navedeni. Kako se magistrat često ljuti na mesare da pranjem životinjskih otpadaka zagađuju gradska grabišta, dosta je vjerojatno da je ta — današnja Bobićeva ulica — jer mesarske dućane još nalazimo na sjevernoj strani te ulice na jednoj karti iz 1767.

Iste 1460. godine govori zapisnik o nekom Zorku Simonoichu, koji živi in platea Milichky. To je upravo ona platea Milichky koja se kao via exercitialis, odnosno militum, javlja u dokumentima 12. i 13. stoljeća a ulazi u grad sa zapada. Njen se naziv sačuvao do danas, pa je ona još uvijek popularnija u Varaždinu pod imenom Milička ulica nego pod aktuelnim nazivom Ulica braće Radića.

Konačno, varoš je u to doba bila već razdijeljena u četiri kvarta, nad kojima bdiju „Viertalmaisteri“ a na čelu im je kapetan. Svaki „Viertalmaister“ imade u svom dijelu grada razdijeliti „Puschen vnd Pheyll“, dakle puške i strijele (vjerojatno samostrelji — arbaleti), i brinuti se da obrana grada bude osigurana. Pored toga, grad imade i svoje čuvare — custodes ciuitatis — koji moraju stalno obilaziti utvrde i predgrađa.

Iz druge polovice 15. stoljeća saznajemo još jedan značajan podatak o jednoj varaždinskoj ulici iz listine datirane 1473, koja se nalazi u Budimpeštanskom arhivu. Ona spominje kupoprodaju „in platea suburbii ciuitatis Pochlechane vocata“. Taj se naziv sačuvao do u 19. stoljeće za tzv. Ludbrešku ulicu — danas Ulicu JNA. Platea na Draviczi ili Dravichky konecz, koja vodi prema Dravi sjeverno od današnje Vodnikove ulice, pa Nowaki — stara via magna — danas Optujska ulica, nazivi su koji se također javljaju već krajem 15. stoljeća.

Na prijelomu u 16. stoljeće turska je opasnost imperativno utjecala na razvoj Varaždina. U dokumentima susrećemo kratke i općenite zapise o tome da grad treba bolje utvrditi zbog njegova istaknutog položaja u obrani protiv Turaka. Govori se o dovozu kamena za varoške utvrde i o raboti u vezi s gradnjom. Na poticaj Štajerskih staleža, koji se u vlastitom interesu zauzimaju za utvrđivanje Varaždina, dolazi sredinom 16. stoljeća do preuređivanja feudalne tvrde u renesansni „Wasserburg“. Paralelno s time grade se i kamene varoške utvrde na trasama ranijih palisada. Superintendenti granice¹⁷ stalno

nadziru gradnje u Varaždinu od Del Allija i njegove braće Giovannija i Francesca pa do Marmora koncem 16. stoljeća. Nadzor se odnosi i na varoška utvrđenja, jer zbog zajedničke opasnosti sve je jedan zajednički fortifikacioni sistem, koji treba da služi za zaštitu ne samo građanima nego i okolnom stanovništvu. Dograđuje se i pregrađuje bivša celjska žitnica južno od feudalne tvrde a u sklopu predzida i postaje oružana za cijelu slavonsku granicu. Na prijelazu s feudalnog na gradski teritorij nastaje ulazna kula — stražarnica sa stanom zapovjednika straže u I katu. Jedan dokumenat iz godine 1579.¹⁸ govori o početku gradnje „Thora“ za tvrđavu, pa se to po svoj prilici odnosi na tu zgradu. Sada nastaje i magazin za hranu na varoškom teritoriju, na rubu sjevernog gradskog grabišta, prije mosta koji kroz stražarnicu vodi u dvor. Između franjevačkog vrta i dvora, po svoj prilici u današnjoj Padovčevoj ulici, nalaze se staje za konje, protiv čega se varošani bune, jer je to njihov teritorij. I Sigismund Palfi, koji je u službi Staleža, imade kuću u Varaždinu, jer Staleži daju materijalna sredstva za njeno građenje i pregrađivanje.¹⁹ Je li to ona ista Palfijeva kuća za koju gradski zapisnici kažu da je „apud molas“ na Dvolu,²⁰ nije moguće utvrditi. Dvol ili Dol zovu u to doba dravski rukav koji se „ab antiquo“ zove Dravicza a tekao je vrlo blizu gradu. U jednom dijelu zovu ga i Mlischak.

Nadgledajući radove u Varaždinu, izaslanici Staleža šalju i izvještaje. Tako grof Saurau 1576,²¹ govoreći o stanju dvorske i varoške tvrđave, traži popravke radi zaštite stanovnika od neprijatelja. On konstatira da Varaždin s predgrađima imade 600 kuća. Građani imadu 300 a dvor 200 podanika, i kad bi svaki od njih jedan dio prsobrana na zidinama napravio, mogao bi se velik dio obrambenog pojasa urediti bez velikih troškova.

Jedan od najznačajnijih događaja za grad Varaždin je akt kojim godine 1523. Juraj Brandenburški daruje Varaždincima svoju kamenu kuću na trgu²² za gradsku vijećnicu. Neki kasniji posjednici tvrde, napose kaštelani iz obitelji Kečkeš, osporavaju varošanima pravo na tu zgradu, ali oni se žučljivo bore za nju. Konačno su novčanom odštetom izborili novu potvrdu o svom vlasništvu. Ta je kuća 1523. sigurno još gotička, jer je tek 1588. pregrađuju i tada ona dobiva renesansno obilježje. U 18. stoljeću pripojena joj je jedna zgrada s istoka a u 19. druga sa sjevera. Ta je vijećnica više od 400 godina bila sjedištem stare varaždinske komune.

Za rano 16. stoljeće, na žalost, nema izvora o razvoju Varaždina. Za određivanje nekih značajnih lokaliteta u gradu poslužiti će tek zapisnici²⁴ iz posljednjih decenija 16. stoljeća. Za razliku od ranijih zapisa, u 16. stoljeću građani posjednici nekretnina spominju se punim imenom, kuće i zemljišta u testamentima i kupoprodajnim ugovorima tačno se označuju, a navode se poimence i susjedi, ali sve nam to mnogo ne može pomoći, jer i kad se spominje ime ulice, ipak je ne možemo tačno odrediti. Sve ulice spomenute u ranijim dokumentima susrećemo i sada pod istim imenom, samo čini se, da se južno predgrađe Dugi konec, Lange gasse, u 16. stoljeću češće javlja pod imenom platea regali. U njoj stanuje poznati varaždinski zlatar i gradski prisežnik Andrea

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Prothocollum magistratuale 1587—1589. i 1592—1602.

Svi dalji podaci, ukoliko nisu drugi izvori citirani, potiču iz ove dvije knjige gradskih zapisnika.

²¹ Steiermärkisches Landesarchiv. Militaris, Graz.

²² Tanodi, Monumenta civitatis Varasdini, Varaždin 1942.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Steiermärkisches Landesarchiv. Militaria, Graz.

Sl. 4 Varaždin u 19. st.

Italus de Argentino (ili Argento). Sigurno je da je platea regali u predgrađu, jer se to izrijeком spominje, a kako se u popisu „viri communes“ za predgrađa uopće ne navodi Dugi konec, vjerojatno je došlo do izmjene naziva.

Krajem 16. stoljeća prvi put susrećemo i ulicu s nazivom platea Mala gaza (gaze, gasse). Tu imade fundus Vuk Drwskoczy. Kupoprodajni ugovor kojim on tu zemlju prodaje Tomi Erdedu spominje da je fundus unutar gradskih zidina u toj Maloj ulici, na sjever joj je „platea communi ante arcem“, a tvrđavske staje su na zapadu. Ta Mala ulica bi s dosta vjerojatnosti mogla biti današnja Kranjčevićeva ulica, koja vodi iz grada prema stražarnici tvrđe. U njoj ima kuću i „dominus ban“, što se također spominje prigodom neke kupoprodaje.

Zapisnik spominje i „plateu ante portam superiorem intra moenia“. Varoške zidine imadu južna i sjeverna vrata, pa se vjerojatno sjeverna zovu gornjima. U tom bismo slučaju mogli pretpostaviti da bi platea pred gornjim vratima mogla biti ulica koja od glavnog trga — foruma — vodi prema tim vratima — danas Gajeve ulica.

Forum publicum ili forum teatrali dobiva sve veće značenje u 16. stoljeću. To je trg ispred vijećnice, gdje se odvija i najvažniji dio gradskog života. Žito se ne smije više prodavati u suburijima, nego na glavnom trgu. Tu gradski glasnik objavljuje sve važne događaje u vezi sa životom grada, napose prometom robe i prodajom posjeda. Tako je Ana Marčinkovica „per preconem ciuitatis“ proglasila „in foro publico teatrali“ da prodaje vinograd svog prvog muža.

Građanka Klara Svinjarica ostavlja testamentarno „domos meas apud sanctum Wolfgangum habitas“. Taj

novi lokalitet, koji se u 16. stoljeću prvi put pojavljuje, vrlo je teško odrediti. On se javlja često u zapisniku i pod nazivom platea s. Wolfgangi, ali danas nema nigdje traga tom naselju. Kako je sv. Wolfgang bio zaštitnik tesara, a napose lađara, najvjerojatnije se radi o jednom dijelu sjevernog predgrađa blizu Drave. Tu je negdje i Brodowsky konecz, koji se također spominje kao suburbijum, pa je, sudeći po imenu, vodio k dravskom prijevozu. Zapisnik samo kaže da ova „platea versus Drawam eundo“.

U suburbiju se nalazi i platea Czargowz a naziv se sačuvao do u 19. stoljeće za predio gdje je danas Prešernova ulica, odnosno Ulica Milice Pavlič. Samo se jednom spominje Stricta platea, u kojoj jedan građanin imade „domus ligneae“. O toj Uskoj ulici ništa više ne znamo, pa ju je zaista nemoguće bliže odrediti.

Gradski je magistrat 1588. zaključio da se sagrađe „loca vigiliarum wlgo sarampowe supra plateam regalem, aliud apud allodium condam Simonis mercatoris, tertium supra plateam Brodowsky konecz“. Te „sarampowe“ (rampe, mitnice) u ovom su slučaju po svoj prilici stražarnice za izviđanje, koje su u ona nemirna vremena postavljene već u predgrađima. Prva je bila u južnom predgrađu, druga negdje kod Drave, a o položaju treće je teže zaključivati jer nam nije poznato gdje je bio alodij pokojnog trgovca Simona. „Sarapowe“ su bile izgrađene od drva.

Još jedan zapis, vrlo interesantan za izgled Varaždina krajem 16. stoljeća, govori nam o kući „penes fossatum ex opposito arcis“ sa spremištem, vrtom i drugim zgradama. Uz tu kuću nalazi se kućica „stacwn vocato pro arte sartoria sua facto“ i još jedna drvena kućica (domuncula lignea). Očito je da se ovdje posebno ističe koji je dio nekretnina od drva.

Postoji uvjerenje da je stari Varaždin, pogotovo onaj prije izgradnje reprezentativnih plemićkih baroknih palača u 18. stoljeću, bio gotovo sav od drva. Tom vjerovanju pridonijeli su i zapisi o mnogim požarima u ovom gradu. Međutim, interesantno je da zapisnici izrijeком naglašavaju kada je netko imao „domum ligneam“. Inače govore o gradnji kuća (aedificare, aedificium), a nije rijetko da se u to vrijeme naglašava kako je poneka kuća bila kamena ili zidana. Tako osim za vijećnicu, koju izričito zovu „domus lapidea“ i za njeno pregrađivanje 1588. dovoze kamen, saznajemo da je Katarina Gechlin, udova Franje Taczlina, imala kamenu kuću. U obiteljskom sporu, braneći imovinu svog sina, koja mu je potrebna za školovanje, kaže „quod domum lapideam non potuisset corrodere“. Zidar Partlin dobiva predujam za gradnju zidane kuće Katarine Poznan. „Domus lapidea murata“ imade i poznati varaždinski varoški bilježnik i hrvatski kajkavski književnik Ivan Pergošić, zatim plemić Petar Vragović iz Maruševca i građanin i gradski sudac Ivan Rwkel. Kada Elizabeta, udova literata Blaža Škrinjarića, raspolaže sa svojim alodijem u suburbiju, tada naglašava da imade „domus lapidea in foro et intra moenia huius ciuitatis“. Mnoge su varaždinske kuće bar u temeljima vrlo stare, a upravo na glavnom trgu, gdje je Škrinjarić imao svoju kuću, neke su zgrade iza fasada 19. stoljeća sačuvala u unutrašnjosti izrazito renesansne oblike. Spomeni o mnogim požarima, naročito onim 1582. i 1592, učvrstili su uvjerenje da je grad uvijek do temelja izgorio, ali izgorjele su obično gospodarske zgrade i krovovi, koji su redovito, ne samo na kućama nego i na crkvama, bili od šindre, kako se to izrijeком u dokumentima spominje.

BEITRAG ZUR HISTORISCH-URBANISTISCHEN DOKUMENTIERUNG DER STADT VARAŽDIN SEIT SEINER ENTSTEHUNG BIS ZUM ENDE DES 16. JAHRHUNDERT

Da das überschnelle Tempo des heutigen Lebens einen ausserordentlichen Einfluss auf die Entwicklung der Städte ausübt, ist es überaus wichtig die noch bestehenden historischen, urbanistischen und ästhetischen Werte zu erhalten und zu dokumentieren.

Auf dem heutigen Plan der Stadt sind noch immer drei alte Verkehrslinien die in Dokumenten des 12—15. Jahrhunderts unter dem Namen *via antiqua*, *via vetera*, *via militum*, *strata exercitialis* erwähnt sind, sehr klar erkennbar. Ausser dem Fluss Drava bilden sie die ältesten wirtschaftlichen Verkehrswege dieser Gegend die noch aus der Zeit der römischen Herrschaft datieren. Die Bedeutung dieses Territoriums in der Römerzeit müsste noch durch gründliche Forschungen erarbeitet werden.

Im Dreieck welches die erwähnten Verkehrslinien bilden, stand schon im 12. Jahrhundert die Burg Varaždin. Um diese Burg entwickelte sich die bürgerliche Siedlung welche schon 1209 kraft eines Freibriefes des Königs Andreas II. Freistadt wurde.

Im frühen 13. Jahrhundert wird das Kloster und die Kirche des hl. Johannes sowie der grosse Hafen an der Drau erwähnt. Dokumente aus der Zeit nach den Tatareneinfällen in der zweiten Hälfte des 13. und im 14. Jahrhunderts sprechen meistens

von Grenzen des Stadtterritoriums und von Reambulationen der städtischen Besitze. Erst im 15. Jahrhundert wird noch das vorhandene Stadtprotokoll eine höchst interessante Quelle in bezug auf die Entwicklung der Stadt. Man unterscheidet schon die innere Stadt die mit Palissaden umgeben war und die Vorstädte im Süden und Norden des Stadtkernes. Neben der Kirche des hl. Johannes samt Kloster und der Pfarrkirche in der inneren Stadt wird oft die Kirche des hl. Veit zitiert, in der gleichnamigen südlichen Vorstadt. Viele Gassen in den Vorstädten und in der inneren Stadt haben schon ihre Namen. Das Zentrum des städtischen Lebens ist der Hauptplatz.

Die Türkennot im 16. Jahrhundert bedingte einen systematischen Umbau der Befestigungen. Varaždin wurde eine Wasserburg mit starken Schutzmauern, Wällen und Gräben um den Stadtkern. An der nordwestlichen Ecke schloss sich die feudale, im Renaissance Stil umgebaute Burg an.

Ausser schon bekannten Gassen in den Vorstädten und in der inneren Stadt werden etliche neue Lokalitäten erwähnt. Besondere Bedeutung gilt dem Hauptplatz mit dem steinernen Rathaus als dem Sitz des Stadtrichters und der Stadtgemeinde. Viele Bürger besitzen ausser den Allodien in den Vorstädten ein Haus in der inneren Stadt welches meistens aus Stein gebaut war, wie es die Stadtprotokolle ausdrücklich erwähnen.